

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
Școala Doctorală „Istorie, Civilizație, Cultură”**

**REZUMATUL
TEZEI DE DOCTORAT**

**Dr. Vasile Lucaciu (1852–1922),
activitatea culturală și politică**

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Simona NICOARĂ

Doctorand:

Maria-Adriana ZAHARIA

CLUJ-NAPOCA

2022

CUPRINS

Introducere.....	p. 6
Capitolul 1. Familia dr. Vasile Lucaci, studiile și prima parohie.....	p. 18
1.1. Bunicul Văsălică și tatăl Mihail Lucaci.....	p. 18
1.2. Unchii din partea mamei, episcopul Nicolae și sfântul Alexis Toth.....	p. 20
1.2.1. Nicolae Toth.....	p. 20
1.2.2. Alexis Toth.....	p. 21
1.3. Frații mai mici ai lui Vasile: Constantin și Petre Lucaci.....	p. 23
1.3.1. Preotul Constantin Lucaci.....	p. 23
1.3.2. Inginerul Petre Lucaci.....	p. 28
1.4. Elevul și studentul Vasile Lucaci.....	p. 31
1.5. Preot în Eriu Sâncrai.....	p. 33
Capitolul 2. Profesor la Liceul regesc din Satu Mare.....	p. 36
2.1. Profesor de religie și limba română.....	p. 36
2.2. Corespondența cu ziarul <i>Observatorul</i>.....	p. 37
2.3. Activist cultural.....	p. 42
2.4. Dr. Vasile Lucaci, opera filosofică: <i>Instituțiuni filosofice</i>.....	p. 46
2.4.1. Logica.....	p. 48
2.4.2. Metafizica.....	p. 51
2.4.3. Filosofia morală.....	p. 57
Capitolul 3. Primele conflicte cu autoritățile maghiare.....	p. 66
3.1. Adunarea generală a orașului din 3 noiembrie 1884.....	p. 66
3.2. Reacțiile din presă.....	p. 69
3.3. Contestațiile formulate și înaintate de dr. Vasile Lucaci.....	p. 72
3.3.1. Contestația împotriva Hotărârii nr. 409 din 3 noiembrie 1884.....	p. 72
3.3.2. Contestația trimisă ministrului regal de Interne, Tisza Kálmán.....	p. 74
3.3.3. Ordonanța Ministerului de Interne nr. 23497, din 12 ianuarie 1885.....	p. 75
3.4. Adunarea generală a orașului din 6 iulie 1885.....	p. 78
3.5. Adunarea generală a orașului din 7 septembrie 1885 și contestația dr. Vasile Lucaci.....	p. 79
3.6. Adunarea generală a orașului Satu Mare din 5 – 6 octombrie 1885.....	p. 82

Capitolul 4. Preot în Șișești.....	p. 83
4.1. Biserica din Șișești.....	p. 83
4.2. Cercetat disciplinar de Consistoriul din Gherla.....	p. 85
4.2.1. Investigat canonic pentru „intențiuni misale”.....	p. 85
4.2.2. Acuzat de părăsirea parohiei fără aprobare.....	p. 86
4.3. Decretul de suspendare din postul de paroh.....	p. 89
4.3.1. Atacurile la adresa episcopului Ioan Szabó.....	p. 89
4.3.2. Reacțiile de susținere pentru preotul din Șișești.....	p. 95
4.4. Reinstalarea în postul de paroh cu ajutorul Vaticanului.....	p. 100
Capitolul 5. Primele procese politice.....	p. 108
5.1. Procesele de la Satu Mare.....	p. 108
5.1.1. Arestat preventiv la Satu Mare în vara anului 1887.....	p. 108
5.1.2. Procesul de la Satu Mare din iulie 1889.....	p. 109
5.1.3. Atentatul cu dinamită.....	p. 114
5.2. Procesul de la Debrecen.....	p. 116
5.2.1. Întrunirea de la Șișești din 6 iulie 1892 și actul de acuzare.....	p. 118
5.2.2. Discursul dr. Vasile Lucaciu.....	p. 119
5.2.3. Reacțiile în presă.....	p. 127
5.3. La închisoarea din Seghedin.....	p. 130
5.4. Un nou proces la Satu Mare.....	p. 135
5.4.1. La închisoarea din Satu Mare.....	p. 137
5.4.2. Detenția de la Budapesta.....	p. 139
Capitolul 6. Cu Memorandul la Viena.....	p. 144
6.1. Proiectele de Memorand.....	p. 144
6.1.1. Conferințele Partidului Național Român din 1888 și 1890.....	p. 144
6.1.2. Dr. Vasile Lucaciu, reales secretar general al PNR.....	p. 145
6.2. Textul definitiv al Memorandului.....	p. 149
6.2.1. Legea electorală.....	p. 150
6.2.2. Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților.....	p. 152
6.2.3. Biserica și școala.....	p. 153
6.2.4. Legea presei.....	p. 155
6.2.5. Legea agrară.....	p. 155
6.3. Delegația de la Viena.....	p. 157
6.3.1. Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu, în audiență la Regele Carol I.....	p. 157

6.3.2. La Viena.....	p. 159
6.3.3. Relatări în presă.....	p. 161
6.4. Reacțiile diplomaților străini de la București.....	p. 162
6.5. Acțiunile „Ligii Culturale”.....	p. 165
6.5.1. Congresul „Ligii Culturale” din mai 1891.....	p. 165
6.5.2. Manifestațiile de protest din iunie 1892.....	p. 166
6.5.3. Banchet la București în cinstea dr. Vasile Lucaciu	p. 168
6.5.4. Susținerea memorandiștilor în anii 1893–1894.....	p. 170
Capitolul 7. Procesul Memorandului.....	p. 174
7.1. Actul de acuzare.....	p. 174
7.2. Mitinguri de protest.....	p. 175
7.2.1. La București.....	p. 175
7.2.2. La Iași.....	p. 179
7.2.3. În Transilvania.....	p. 180
7.3. Dezbaterile procesului și reacții în presă.....	p. 183
7.3.1. Prima zi din procesului Memorandului, 7 mai 1894.....	p. 183
7.3.2. A doua zi, 8 mai 1894.....	p. 190
7.3.3. A treia zi, 9 mai 1894.....	p. 192
7.3.4. A patra zi, 10 mai 1894.....	p. 194
7.3.5. A cincea zi, 11 mai 1894.....	p. 198
7.3.6. A șasea zi, 12 mai 1894.....	p. 202
7.3.7. A șaptea zi, 14 mai 1894.....	p. 203
7.3.8. A opta zi, 15 mai 1894.....	p. 206
7.3.9. A noua zi, 16 mai 1894.....	p. 207
7.3.10. A zecea zi, 17 mai 1894.....	p. 210
7.3.11. A unsprezecea zi, 18 mai 1894.....	p. 214
7.3.12. A douăsprezecea zi, 19 mai 1894.....	p. 217
7.3.13. A treisprezecea zi, 21 mai 1894.....	p. 219
7.3.14. A paisprezecea zi, 22 mai 1894.....	p. 221
7.3.15. A cincisprezecea zi, 23 mai 1894.....	p. 222
7.3.16. A șaisprezecea zi, 24 mai 1894.....	p. 227
7.3.17. A șaptesprezecea zi, 25 mai 1894.....	p. 228
7.4. Rapoartele diplomaților străini.....	p. 232
7.5. Eliberarea memorandiștilor la intervenția regelui Carol I.....	p. 235

Capitolul 8. Activitatea dr. Vasile Lucaciu, între anii 1896–1914.....	p. 239
8.1. Criza internă din PNR și disputa din jurul <i>Tribunei</i>.....	p. 239
8.1.1. Relatările diplomaților despre vizita dr. Lucaciu la București.....	p. 241
8.1.2. După Conferința PNR din Ianuarie 1896.....	p. 246
8.1.3. Gruparea activistă de la Arad.....	p. 255
8.2 Deputat în Parlamentul din Budapesta.....	p. 258
8.2.1. Campania electorală din cercul electoral al Beiușului.....	p. 259
8.2.2 Discursurile parlamentare.....	p. 266
8.3. La Congresul universal al raselor din Londra.....	p. 273
8.4. Episcopia de Hajdúdorog, o nouă încercare de maghiarizare.....	p. 279
Capitolul 9. Activitatea de diplomat în sprijinul Marii Uniri.....	p. 284
9.1. În perioada neutralității.....	p. 284
9.1.1. Pactul româno-maghiar inițiat de cotele Tisza István.....	p. 285
9.1.2. Vasile Lucaciu și Octavian Goga, o pereche emblematică.....	p. 288
9.1.3 Alegerile de la Galați și Caracal.....	p. 299
9.2. Misiunile diplomatice ale dr. Vasile Lucaciu.....	p. 311
9.2.1. La Vatican.....	p. 311
9.2.2. Misiunea din Statele Unite ale Americii.....	p. 312
9.2.3. În Franța, Italia și Elveția.....	p. 325
Capitolul 10. Finalul vieții și posteritatea.....	p. 336
10.1. Deputat în Parlamentul României Mari.....	p. 336
10.2. Finalul tragic al vieții.....	p. 344
10.2.1. Bolnav și părăsit, se retrage și moare într-o modestă cămăruță din Satu Mare.....	p. 344
10.2. 2. Funeralii naționale, la 1 decembrie 1922.....	p. 345
10.3. In Memoriam dr. Vasile Lucaciu.....	p. 348
10.3.1 Placă memorială pe fosta casă din Satu Mare.....	p. 348
10.3.2. Statuia dr. Vasile Lucaciu din Centrul Sătmărilor.....	p. 349
10.3.3. La dezvelirea statuii participă 50.000 de persoane.....	p. 351
10.3.4. Manifestări din anul Centenar și declararea lui Vasile Lucaciu „erou al națiunii române”.....	p. 354
Concluzii.....	p. 356
Anexe.....	p. 363
Bibliografie.....	p. 397

Cuvinte cheie: cărturar, publicist, filosof, deputat, diplomat, preot, militantism, istoria elitelor.

Lucrarea de doctorat cu titlul „Dr. Vasile Lucaciu (1852–1922), activitatea culturală și politică” s-a născut din dorința de realizare a unei ample biografii a unei personalități militante a Transilvaniei care a trăit în ambele veacuri XIX și XX și a cunoscut diverse regimuri sociale, politice, culturale și spirituale. Cercetarea mea doctorală se înscrie în orizontul biografic socio-istoric și s-a dorit o abordare complexă și detașată de diferitele orizonturi ideologice ale vieții și activității lui Vasile Lucaciu. Vasile Lucaciu (22 ianuarie 1852 – 28 noiembrie 1922) și-a câștigat un loc bine conturat în istoriografia românească încă din timpul vieții. Spre deosebire de alți români transilvăneni, personaje importante în viața politică de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, apoi în pregătirea Unirii din 1918, Vasile Lucaciu nu a intrat niciodată într-un con de umbră, nu a rămas un personaj necunoscut sau dat uitării. Numele lui Vasile Lucaciu apare frecvent în studii și lucrări de specialitate. Numeroase titluri îi consacră memoria și îi stabilesc locul în rândul marilor personalități istorice transilvănene.

Sursele tezei de doctorat sunt diverse: pe lângă documentele din arhive am investigat presa locală, națională și internațională a vremii. Corespondența, memorialistica, biografiile sunt surse multiple, care oferă o explicație importantă la motivațiile, sentimentele, atitudinile, acțiunile, pe care le-a avut Vasile Lucaciu de-a lungul vieții sale. Ca metode de cercetare am folosit cu predilecție narațiunea și hermeneutica, încercând să abordez chestiuni nestudiate până acum din biografia lui Lucaciu. Cercetarea mea este concepută pe mai multe capitole și subcapitole, bazate nu doar pe criteriul cronologic, ci și pe cel tematic. Lucrarea este structurată în zece capitole, fiecare capitol conține mai multe subcapitole.

Capitolul întâi, „**Familia dr. Vasile Lucaciu, studiile și prima parohie**”, abordează primii ani din viața și activitatea celui ce va deveni dr. Vasile Lucaciu, plasându-l în contextul extins al familiei sale, o familie tipică intelectualilor românilor din Ardeal, învățători, preoți, el însuși continuând această tradiție. Tatăl său, Mihail Lucaciu, ajunge învățător în comitatul Satu Mare, în comunele Racova, Apa și mai târziu în orașul Baia Mare. Mama sa, Iuliana Toth este fiica învățătorului George Toth din Mintiu și sora lui Nicolae Toth, profesor la Liceul teologic din Ungvár [azi, Ujhorod] și episcop de Eperjes [azi Prešov]. Fratele mai mic al mamei, Alexis Toth, preot misionar în Statele Unite ale Americii a fost canonizat de Biserica Ortodoxă în anul 1994. Cei doi frați mai mici ai lui

Vasile, Constantin și Petre Lucaciu, fac și ei parte din elita românească transilvană. Vasile Lucaciu, după un parcurs sinuos al studiilor, Apa, Baia Mare, Ungvár, Oradea, Roma, Gherla, cu un doctorat în filosofie la Roma se căsătorește cu Paulina Șerbac, în anul 1875 ajunge preot în parohia săracă Eriu Sâncrai din comitatul Sălaj unde rămâne până în anul 1878.

Capitolul al doilea, „**Profesor la Liceul Regesc din Satu Mare**”, descrie perioada definitorie pentru personalitatea sa pe plan profesional și cultural. Departe încă de a fi supranumit „Leul de la Șișești”, încă neimplicat în luptele politice, dr. Vasile Lucaciu se impune ca profesor la Liceul Regesc din Satu Mare. Fără acel stagiul de șapte ani (1878–1885), fără problemele cu care s-a confruntat în orașul de pe Someș, cu siguranță destinul lui Vasile Lucaciu ar fi fost altul. Până în anul 1885, când va fi nevoit să părăsească orașul Satu Mare, Vasile Lucaciu va combate cu argumente istorice, logice și legislative „Societatea Széchenyi”, considerând-o principala organizație care se opunea emancipării românilor sătmăreni. Lucru extrem de important în devenirea intelectuală a lui Vasile Lucaciu, la Satu Mare elaborează și publică, în fascicule, cele trei volume ale lucrării *Instituțiuni filosofice* (1881–1884), bine primită de intelectualitatea românilor ardeleni, de opinia publică românească. Deși un autor promițător în domeniul filosofiei, remarcabil, prin formație, talent și perseverență, intelectualul Vasile Lucaciu va pierde întâietatea în fața luptătorului politic ce va deveni datorită cerințelor vremii.

Al treilea capitol prezintă „**Primele conflicte cu autoritățile maghiare**”, un aspect al biografiei sale enunțat, dar în realitate mai puțin cercetat. Profesor la Liceul regesc și proprietarul casei aflată pe actuala stradă Vasile Lucaciu nr. 29, plătea anual impozit dublu față de cel obișnuit, având dreptul să intre ca membru în consiliul orășenesc. Adunarea generală a orașului Satu Mare i-a refuzat cererea, în ședința ținută la data de 3 noiembrie 1884. Cazul profesorului Vasile Lucaciu este dezbătut în presă, ample articole sunt publicate în ziarele *Gazeta Transilvaniei*, din Brașov și *Tribuna* de la Sibiu, dar mai ales în ziarele ungurești. Cunoscându-și drepturile ca cetățean și contribuabil, contestă decizia adunării generale și se adresează ministrului Tisza Kálmán. Prin ordonanța nr. 23497 din 12 ianuarie 1885 Ministrului de Interne declară nefondate învinuirile împotriva dr. Vasile Lucaciu, îi dă dreptate și cere adunării generale să-l primească în forul orașului. Între timp ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Budapesta, Ágoston Trefort i-a propus să accepte postul de profesor de limba latină la liceul din Losonc [azi Lučenec, Slovacia], pentru un salariu de 1400 de florini. La insistențele episcopului de Gherla Ioan Szabó, dr. Lucaciu acceptă postul dar în scurt timp demisionează, cerându-i episcopului să-l numească într-o parohie

românească. Este nevoit să părăsească orașul, autoritățile locale cerând desființarea catedrei de limba română de la Liceul regesc, fiind astfel nevoit să părăsească Satu Mare.

Capitolul patru, intitulat **„Preot în Șișești”**, prezintă activitatea sa de paroh al comunei Șișești și conflictele episcopului Ioan Szabó de Gherla. În anul 1885 ajunge preot în comuna care îi consacră supranumele – „Leul de la Șișești”. Construiește o biserică mare, modernă, din piatră, cu ajutorul preotului Alexiu Berinde. În urma delatiunilor episcopului Szabó, intră în atenția autorităților bisericești și este investigat pentru așa-numitele „intențiuni misale” și pentru absența din parohie, fără aprobare, în interes politic. Printr-un decret emis în 6 septembrie 1892 și semnat de episcopul Ioan Szabó, este suspendat din postul de paroh al comunei. Reacția enoriașilor și a intelectualității la început din zonă, apoi din întregul Ardeal și România, nu s-a lăsat așteptată. Ziarul *Tribuna* publică zilnic adrese de susținere pentru preotul Vasile Lucaciu și atacuri foarte dure la adresa episcopului Szabó. La intervenția Vaticanului, va fi repus în postul de paroh în decembrie 1895. Relațiile tensionate dintre preotul dr. Vasile Lucaciu și ierarhul său, episcopul Ioan Szabó, vor continua ani la rând. Până în anul 1903, de la Blaj, de la Lugoj și chiar de la Roma, s-au emis 12 sentințe dând dreptate când episcopului Szabó, când preotului Lucaciu.

Capitolul cinci, **„Primele procese politice”**, urmărește procesele în care Vasile Lucaciu a fost judecat între anii 1887–1893, la Satu Mare și Debrețin. Prima confruntare directă cu justiția maghiară a avut loc în 26 august 1887. Găsit vinovat pentru „tulburări contra statului, guvernului și altor persoane”, Vasile Lucaciu a fost arestat preventiv de Tribunalul din Satu Mare timp de 35 de zile, dar va fi achitat la 1 octombrie 1887. Doi ani mai târziu, în vara anului 1889, este judecat „pentru ațâțare împotriva unei naționalități”, tot la Tribunalul din Satu Mare unde va fi din nou achitat, în data de 8 iulie 1889. Urmează un proces murdar: în noaptea de 5 spre 6 mai 1892, când jumătate din locuința notarului Papp Zsigmond din Ferneziu – vechiul său dușman și denunțătorul din anul 1887 – a fost aruncată în aer, fără să se înregistreze vreo victimă, cel acuzat a fost dr. Vasile Lucaciu. Procesul atentatului cu dinamită se judecă în 27 septembrie 1892, tot la Satu Mare, Lucaciu a fost achitat, dar în urma declarațiilor făcute în fața judecătorului de instrucție i se va deschide un nou proces, pentru „calomnierea publică a guvernului”. Va fi acuzat și de „agitație la ură contra naționalităților”, proces în care va fi judecat și condamnat, la 12 noiembrie 1892 în orașul Debrețin. Întemnițat la închisoarea de stat din Seghedin, dr. Vasile Lucaciu devine cel mai celebru condamnat din închisorile ungurești, el fiind subiectul a numeroase articole de presă. În 27 ianuarie 1893 la Satu Mare este judecat pentru „calomnierea publică a guvernului” și va fi transferat în penitenciarul Tribunalului din Satu Mare, în condiții

mizare. În timpul detenției de la Satu Mare și din Seghedin, se îmbolnăvește și este transferat și tratat la Budapesta. Dr. Vasile Lucaciu a fost eliberat în 11 februarie 1894, cu puțin timp înainte să înceapă celebrul proces la Memorandului de la Cluj.

Al șaselea capitol, **„Cu Memorandul la Viena”**, prezintă istoricul redactării și conținutul Memorandului, eșecul delegației de la Viena și legăturile liderilor Partidului Național cu cercurile politice din regatul României. În 20-21 ianuarie 1892 s-a ținut la Sibiu a cincea Conferință generală a Partidului Național Român. Conferința a rămas memorabilă prin faptul că acum s-a hotărât „fără amânare” înaintarea Memorandului. În ședința Comitetului din 25-26 martie 1892 s-a decis ca Memorandul să fie înaintat Curții de la Viena de o delegație numeroasă de aproximativ 300 de persoane. Vasile Lucaciu a fost cel care s-a ocupat de formarea delegației. Acțiunile politice ale românilor din Transilvania erau sprijinite peste Carpați, în România. Un instrument foarte eficient al activității de susținere a luptei naționale l-a reprezentat „Liga Culturală”. Internaționalizarea cauzei românești s-a produs și prin intervenția cercurilor diplomatice, atente la evoluția evenimentelor din Transilvania și România. Problema românească din Transilvania a intrat în atenția cancelariilor străine, unele chiar îndepărtate, cum este Londra. După arestarea dr. Vasile Lucaciu la Seghedin s-au organizat numeroase mitinguri de protest împotriva situației naționalităților din Austro-Ungaria, a românilor din Ardeal și Ungaria.

Capitolul șapte, **„Procesul Memorandului”**, l-am dedicat celebrului proces de la Cluj ale cărui dezbateri au durat nu mai puțin de șaptesprezece zile. Am prezentat desfășurarea procesului pe zile, și reacțiile apărute în presa românească, în presa maghiară, dar și în ziarele din Europa. „Liga Culturală” a organizat mitinguri de protest în toată țara. Dr. Vasile Lucaciu este cel care ținea legătura cu „Liga Culturală”. Încă din prima zi dr. Lucaciu este un personaj principal, atât în sala de dezbateri cât și în relatările presei. Bun cunoscător al limbii maghiare, acuzatul subliniază că traducătorul nu traduce aproape nimic corect, schimbând esența cuvintelor. Pe străzile Clujului „trece mândru, cu fruntea ridicată [...] purtând în mână un teanc de acte așezate toate într-o broșură, pe ale cărei table verzi ca titlu se cetește «Memorandul»”¹ Această imagine, a luptătorului trecând prin mijlocul mulțimii, cu fruntea sus, ținând în mână un teanc de acte, așezate între două coperti, îl va inspira pe sculptorul Cornel Medrea când va concepe monumentul dr. Vasile Lucaciu de la Satu Mare. Vasile Lucaciu este considerat de *Budapesti Hírlap* un bun cunoscător al mentalului colectiv, conștient că atâta vreme cât procesul trezește interesul opiniei publice

1 „Și acum...”, *Tribuna*, anul XI, nr. 94, sâmbătă 7/19 mai 1894, p. 374.

internaționale, prin prezența ziariștilor străini, există o posibilitate mare de a face cunoscută întregii Europe esența procesului politic al memorandiștilor.² Diplomații francezi, englezi, belgieni, în rapoartele lor, au scos în evidență solidaritatea opiniei publice, valul de manifestații care s-au organizat în toate orașele României, inclusiv în fața legațiilor. Starea de spirit ostilă Austro-Ungariei le-a permis să constate că România se detașa de Tripla Alianță. Memorandiștii condamnați au fost eliberați în final la intervenția regelui Carol I.

Capitolul opt, „**Activitatea dr. Vasile Lucaciu între anii 1896–1914**”, surprinde o perioadă frământată din viața politică a Partidului Național Român și implicit și din viața dr. Vasile Lucaciu. După dizolvarea de către autoritățile maghiare, și după ședința din ianuarie 1896, partidul intră într-o etapă de criză și se formează două grupări, una în jurul lui Ioan Rațiu și alta, în jurul lui Vasile Lucaciu, constant atacat în ziarul *Tribuna*. Secretar general al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, dr. Vasile Lucaciu își va exprima opiniile în *Revistei Orăștiei* și *Tribuna Poporului* de la Arad. După moartea președintelui Ioan Rațiu, în anul 1902, dr. Vasile Lucaciu se luptă pentru unitatea partidului, dar în cele din urmă rămâne cu gruparea activistă de la Arad. În anul 1907, ales deputat de Beiuș, începe o nouă etapă a activității sale în Parlamentul de la Budapesta. În octombrie 1909, i se ridică imunitatea parlamentară și este trimis în judecată pentru un articol publicat în ziarul *Lupta* de la Budapesta, al cărui director a fost pentru o scurtă perioadă. Participă la „Congresul raselor” din Londra, organizat în iulie 1911 la Institutul Imperial și sub patronajul Universității din Londra. În anul 1912 se implică deschis în lupta împotriva înființării Episcopiei maghiare de Hajdúdorog.

Capitolul nouă, „**Activitatea de diplomat în sprijinul Marii Uniri**”, este dedicat unui aspect mai puțin cercetat din viața și activitatea dr. Vasile Lucaciu. La izbucnirea Primului Război Mondial în anul 1914, se refugiază în România cu fratele său, Constantin. Împreună cu alți intelectuali transilvăneni, Octavian Goga, Sever Bocu, Onisifor Ghibu, Vasile Stoica, Octavian Tăslăuanu, dr. Lucaciu susține intrarea României în război, alături de Antantă. Este ales președintele „Ligii Culturale”. La sfârșitul lunii decembrie 1914, pleacă în Italia într-o misiune la Vatican, în ianuarie 1915, fiind primit în audiență de Suveranul Pontif, Benedict al XV-lea. În aprilie 1917, împreună cu Ioan Moța și Vasile Stoica pleacă într-o „misiune patriotică” în Statele Unite ale Americii, unde îl avea stabilit pe fiul său Epaminonda. Dr. Vasile Lucaciu a rămas în Statele Unite ale Americii până în

2 „A memorándum-pör. Masodik nap” [„Procesul Memorandului. Ce-a de-a doua zi”], *Budapesti Hírlap*, anul XIV, nr. 128, 9 mai 1894, pag. 6.

august 1918 când a plecat la Paris, de unde își va continua activitatea diplomatică. Cunoscut în Franța încă din perioada procesului Memorandului, preotul greco-catolic este bine primit de opinia publică, iar presa franceză scrie despre „marele patriot român”³. Este ales vicepreședinte al Consiliului Național al Unității Române înființat la 3 octombrie 1918. De la Paris, pleacă în Italia, apoi în Elveția și va fi numit membru în Consiliul Dirigent.

Ultimul capitol, „**Finalul vieții și posteritatea**” l-am dedicat ultimilor ani din viața dr. Vasile Lucaciu și acțiunilor prin care sătmărenii au reușit să-i păstreze memoria. Întors în țară în toamna anului 1919, Vasile Lucaciu a participat la viața politică a țării, mai întâi la câteva ședințe ale Consiliului Dirigent, apoi în cadrul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din noiembrie 1919. Este ales deputat de Baia Mare, iar alegerile din mai 1920 reprezintă Partidul Poporului. În timpul campaniei din primăvara anului 1922 este agresat fizic de adversarii politici și lăsat pe marginea drumului: „Țăranii ce veneau la vot l-au descoperit pe dezrobitorul lor în zăpadă, rănit grav. L-au ridicat și dus la spital.”⁴ Se retrage din viața publică și în 28 noiembrie 1922 moare la Satu Mare, acolo de unde a pornit aventura vieții sale. S-au organizat funeralii naționale, Majestatea Sa, Regele Ferdinand a decretat doliu național. Personalitatea lui Vasile Lucaciu i-a pus în dificultate nu doar pe contemporanii săi, ci și pe urmași. După dispariția sa în 1922, sătmărenii s-au străduit să-i păstreze vie memoria. Au încercat să înființeze un muzeu, nu au reușit, deși orașul Satu Mare a cumpărat casa care-i aparținuse lui Vasile Lucaciu. Au reușit, în schimb, să-i ridice în 1936 o statuie impunătoare, care domină și azi centrul orașului Satu Mare.

Pe parcursul cercetării mele, am găsit documente inedite care atestă activitatea dr. Vasile Lucaciu din Statele Unite ale Americii. În cercetarea pe care mi-am propus să o realizez m-am străduit să scot în evidență acele aspecte din viața și activitatea dr. Vasile Lucaciu mai puțin, sau chiar deloc cunoscute, contribuind semnificativ la cunoașterea elitelor românești. Profesor, publicist, filosof, preot, dr. Vasile Lucaciu a fost un cărturar desăvârșit. Declarat „erou al națiunii române” la 100 de ani de la moarte, dr. Vasile Lucaciu rămâne un dosar încă deschis, care poate oferi surprize atât pentru cercetători cât și pentru marele public, în sensul larg al cuvântului.

3 „Arrivée a Paris d'un grand patriote roumain”, [„Sosirea la Paris a unui mare patriot român”], *Le XIXe siècle*, sâmbătă 24 august, 1918, p. 2.

4 Tiron Albani, *op. cit.*, p. 189.

Bibliografie

I. Fonduri arhivistice

Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, Fondurile: *Astra Satu Mare, Colecția de Documente ale instituțiilor Ecclziastice. Colecția Registrelor Parohiale de Stare Civilă din Județul Satu Mare, Dr. Vasile Lucaciu, Petru Bran, Popp S. Aurel, Primăria Satu Mare, Reuniunea Învățătorilor Geco-Catolici din Arhidiaconatul Sătmarului, Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni - Tractul Eriului.*

Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale: *Colecția de documente „Vasile Lucaciu”.*

Arhiva Departamentului de Stat S.U.A - U. S. Departement of State Archive, *Papers relating to the Foreign Relations of the United States, 1917, Supplement 2, The World War.*

Parohia Ortodoxă Eriu Sâncraii, Cronica parohiei: *O istorie a Sfintei Bisericii noastre Române numită: Cartea de Aur. Din Parohia Eriu-Sâncraiu. Partea întâi. Dela Anul: 1824-1974.*

Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA.

Muzeul Județean Satu Mare, colecțiile: *Dr. Vasile Lucaciu, Memorandiștii sătmăreni, Mișcarea națională a românilor sătmăreni.*

Muzeul Unirii Alba Iulia: *Colecția de documente Vasile Lucaciu.*

Arhiva Redacției Informația Zilei, Satu Mare, Colecția dr. Vasile Lucaciu.

II. Presă, periodice. Corespondență

A. Presă, periodice.

Adevărul, București, anii 1894, 1914, 1922, 1936; Afirmarea, Satu Mare, anii 1936, 1937; America, Ziarul românilor din America, Cleveland, Ohio, anul 1917; The Arizona Republican, Arizona, anul 1917; Az Est, Budapesta, anii 1915-1918; Budapesti Hirlap, Budapesta, anii 1892-1894; Curentul, București, anul 1936; Dimineața, București, anul 1936; Epoca, București, anii 1894-1896; Dreptatea, București, anul 1936; Le Figaro, Paris, anul 1918; Familia, Oradea, anii 1884-1910; Federațiunea, Budapesta, 1874-1876; Foaia Poporului, Sibiu, anii 1892-1894; Frontul, Satu Mare, anul 1936; Granița, Satu Mare, anii

1934-1936; *Le Gaulois*, Paris, anul 1918; *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, anii 1884-1914; *Informația Zilei*, Satu Mare, anii 2014-2022; *Informația de Duminică*, Satu Mare, anii 2014-2022; *La Justice*, Paris, anul 1894; *Le Journal des Débats*, Paris, anul 1894; *The Liberty – Libertatea*, Cleveland, Ohio, 1917; *Lupta*, Bucureşti, anii 1892-1894; *Lupta*, Budapesta, anii 1906-1910; *Le Miroir*, Paris, anul 1916; *Népszava*, Budapesta, anii 1907-1909; *Observatorul*, Sibiu, anii 1881-1882; *Patria*, Sibiu, anii 1919-1936; *Pesti Napló*, Budapesta, anii 1892-1894; *Pesti Hírlap*, Budapesta, anii 1892-1894, 1916; *Le Petit Parisien*, Paris, anul 1918; *Poporul Român*, Arad, anul 1913; *Românul*, Arad, anii 1911-1914; *Românul – The Roumanian*, Cleveland, anii 1905-1906; *Revista Catolică*, Satu Mare, anul 1885; Baia Mare, anii 1903-1905; *Satu Mare*, Satu Mare, anii 1920-1922, 1926, 1936; *The Standard*, Londra, anul 1894; *Szamos*, Satu Mare, anii 1913-1918; *Transilvania*, Sibiu, anii 1890-1922; *Tribuna*, Sibiu, anii 1892-1896; *Tribuna Poporului*, Arad, 1897-1899; *Tribuna*, Arad, anii 1905-1907; *Tribuna*, Bucureşti, 1916; *Țara Noastră*, Sibiu, 1922; *Unirea*, Blaj, anii 1892-1922; *Universul*, Bucureşti, anul 1936; *The Washington Post*, Washington D. C., anii 1917-1918; *Voința Națională*, Bucureşti, anii 1892-1894; *Viitorul*, Bucureşti, anii 1915-1916; *Vasárnapi Újság*, Cluj, anul 1894.

B. Corespondența purtată de Vasile Lucaciu (selectiv)

I. Colecția de documente Vasile Lucaciu (Muzeul Unirii Alba Iulia)

- Scrisoare trimisă de Septimiu Albin, Sibiu, 5 noiembrie 1894, nr. inv. 5261.
- Scrisoare trimisă de Iustin Ardelean, Oradea-Mare, 20 octombrie 1897, nr. inv. 5215.
- Scrisoare trimisă de Ioan Bianu, Bucureşti, 30 decembrie 1893, nr. inv. 5257.
- Scrisoare trimisă de Lucian Bolcaş, Oradea-Mare, 26 ianuarie 1899, nr. inv. 5490.
- Scrisoare trimisă de Gheorghe Bogdan-Diucă, nedatată, nr. inv. 5214.
- Scrisoare trimisă de Eugen Brote, Bucureşti, 30 decembrie 1893, nr. inv. 5257.
- Scrisoare trimisă către Perieţeanu-Buzău, Şişeşti, 29 februarie 1897, nr. inv. 5025.
- Scrisoare trimisă de Perieţeanu-Buzău, Bucureşti 12/24 iunie 1897, nr. inv. 5482.
- Scrisoare trimisă de Elie Dăianu, 30 martie 1896, nr. inv. 5412.
- Scrisoare trimisă de Vasile Goldiş, Arad, 7 decembrie 1903, nr. inv. 5138.
- Scrisoare trimisă de Vasile Mangra, Arad, 12 aprilie 1897, nr. inv. 5260.
- Scrisoare trimisă de Ştefan Melcescu, Londra, 18/30 septembrie 1899, nr. inv. 5125.
- Scrisoare trimisă de Teodor Mihali, Dej, 11 septembrie 1892, nr. inv. 5126.
- Scrisoare trimisă de Gresits Miksa, Losonc, 28 august 1885, nr. inv. 5548.

Scrisoare trimisă de Alexandru Roman către Vasile Lucaciu, Budapesta, 21 ianuarie 1896, nr. inv. 5101.

Scrisoare trimisă către episcopul Ioan Szabó, Satu Mare, 12 martie 1885, nr. inv. 5549/2.

Scrisoare trimisă de Petru Șpan, Sibiu, 7 octombrie, nr. inv. 5112.

Scrisoare trimisă de G. Sturdza, București, 23 iulie 1894, nr. inv. 5254.

Scrisoare trimisă de Ioan Tătar, jurist, Budapesta, 15 octombrie 1894, nr. inv. 5190.

Scrisoare trimisă de Cezar-Colescu Vartic, București, 29 iulie 1891, nr. inv. 5149.

Scrisoare trimisă de Alexandru Vaida-Voevod, Viena, 8 martie 1897, nr. inv. 5351.

Scrisoare trimisă de V.A. Urechia, București, 20 noiembrie 1901, nr. inv. 4990.

2. Colecția de documente dr. Vasile Lucaciu, (Arhiva Redacției Informația Zilei, Satu Mare)

Scrisoarea trimisă de Avram Breban, Mocira, 11 ianuarie 1893, dosar nr. 4. ff. 19-20.

Scrisoarea trimisă de Alessandro Franchi, Colegiul Propaganda Fide, Roma, 16 septembrie 1873, dosar nr. 3, f. 1.

Scrisoarea trimisă de Ion Georgiu, Gherla, 14 iunie 1913, dosar nr. 4. f. 37.

Scrisoare trimisă către cardinalul Ledóchowski, Roma, 15 mai 1899, dosar nr. 3, ff. 17-20.

Scrisoarea trimisă de Ștefan Papp, Baia Sprie, 12 august 1893, dosar nr. 4, f. 26.

Scrisoare trimisă către Gavril Scridon, Șișești, 26 decembrie 1907, dosar nr. 4, f. 31.

Scrisoarea trimisă de Giovanni Simeoni, Colegiul Propaganda Fide, Roma, 24 noiembrie 1879, dosar nr. 3, fila 3.

Scrisoarea trimisă de Romulus Stoica, Lugoj, 7 martie 1912, dosar nr. 4, f. 34.

III. Monografii dedicate dr. Vasile Lucaciu

Tiron Albani, *Leul dela Șișești – De ce s-a prăbușit Monarchia Austro-Ungară*, Oradea: Editura Cercului ziaristilor, 1936.

Idem, Ediția a II-a, prefață D. Păcuraru, Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2016.

Valeriu Achim, Aurel Socolan, *Vasile Lucaciu Luptător pentru drepturile românilor și unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare: Comitetul pentru cultură și artă al județului Maramureș, 1968.

Gavril Babiciu (coordonator), *Vasile Lucaciu: erou al națiunii române*, Baia Mare: Editura Marist, 2018.

Alexandru Ciura, *Biografia părintelui Vasile Lucaciu povestită pentru popor*, Sibiu: Biblioteca populară a Asociațiunii Astra, anul al 18-lea, nr. 160, 1928.

Ilie Dăianu, Vasile Lucaciu leul de la Șișești. Preotul luptător: doctor Vasile Lucaciu, Cluj 1937

Ion Iacoș, Valeriu Achim, *Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor, Texte alese*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1988.

Idem, *Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor, Texte alese II*, Baia Mare: Editura Gutinul, 2000.

Augustin Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu: acte, documente, procese*, Baia Mare: Cercul Notarilor, 1940.

Corneliu Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu. Leul dela Șișești (1852-1922). Viața și faptele lui*, Satu Mare: 1936.

Blaga Mihoc, *Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922) un luptător pentru Marea Unire*, Oradea: Editura Albini, 1993.

Idem, *Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922)*, Oradea: Editura Primus, 2018.

Simion Retegan, *Luptând pe două fronturi: memorandistul Vasile Lucaciu*, Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2016.

IV. Memorialistică

Septimiu Albini, *Societatea „Transilvania”. Amintiri de la „Tribuna” Veche: scrieri politice*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2014.

Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri*, București: Humanitas, 1992.

Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea: Tipografia Diecezană, 1926.

I .G. Duca, *Portrete și amintiri*, București: Editura Cartea Românească, 1931

Octavian Goga, *Însemnările unui trecător: Crâmpie din sbuciumările dela noi*, Arad: Tribuna, 1911.

Idem, *Mustul care fierbe*, București: Imprimeria Statului, 1927.

Idem, ... *aceeași luptă: Budapesta-București*, București: Editura ziarului Universul, 1930.

Take Ionescu, *Amintiri*, București: Editura Socec, 1923.

Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, Vol. 2, București: Editura pentru Literatură, 1967.

Constantin C. Pavel, *Zile trăite: 1918-1919*, Beiuș: Tiparul Tipografiei Doina, 1926.

Ion Russu Abrudeanu, *Pacostea rusească, note istorice, impresii, documente și scrisori în*

legătură cu războiul nostru, București, 1928.

Titu Maiorescu, (Stelian Neagoe, editor) *România și războiul Mondial – însemnări zilnice inedite*, București: Ed. Machiavelli, 1999.

Idem, *România, războaiele balcanice și Cadrilaterul*, București: Editura Machiavelli, 1995.

Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897–1924, vol I. (1897-1915), vol II. (1916-1917)*, București: Editura Institutul de arte grafice „Eminescu”, 1927.

Memoriile generalului Ludendorff despre Războiul Mondial și prăbușirea Germaniei, vol. I-II. București: Biroul de editură „Răspândirea Culturii”, 1919.

Nicolae Polizu-Micșunești, *Niculae Filipescu: însemnări 1914-1916*, București: Editura Ziarului Universul, 1937.

Ioan Slavici, *Închisorile mele, scrisori adresate unui prieten din altă lume*, București: Viața Românească, 1921.

Idem, *Tribuna și tribuniștii*, Orăștie, 1896.

C. Stere, *Patru zile în Ardeal. Impresiuni fugitive*, București: Editura Librăriei H. Steinberg&Fiu, 1916.

Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926.

Alexandru Vaida Voevod, *Memorii*, Vol. I-III, Ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Alexandru Șerban, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2006.

V. Lucrări speciale

Valeriu Achim, „Cincizeci de ani de la moartea patriotului Vasile Lucaciu”, *Revista Muzeelor*, nr. 1, 1973, pp. 93-94.

Nae Antonescu, „Vasile Lucaciu în conștiința literaturii”, *Satu Mare – Studii și Comunicări*, nr. IV, 1980, pp. 281-284.

Florin Ardelean, „Destin și provocare Vasile Lucaciu și Vasile Mangra sau sarcasmul istoriei”, *Crisia*, nr. XLVII, 2017, pp. 141-155.

Jean d'Arges, *Le Procès d'une nation (Les Roumains de Transylvanie)*, Paris: Imprimerie G. Pelluard, 1894.

Axente Banciu, „Din corespondența lui Alexandru Roman”, *Țara Bârsei*, anul X, nr. 4-6, iulie-decembrie 1938, pp. 403-427.

Maria Berényi, „Rolul fundațiilor în formarea intelectualității române din Ungaria de azi în secolele al XIX-XX-lea”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XIV, nr. 1-2 (26-27), ianuarie-decembrie 2015, pp. 74-92.

- Michael D. Biddiss, „The Universal Races Congress of 1911”, *Race*, anul XIII, nr. 1, 1971, pp. 37-46.
- Pamfil Bilțiu, „Fascinația documentelor. Un document despre viața și funeraliile Dr. Vasile Lucaciu”, *Acta Musei Maramorosiensis*, nr. VIII, 2011, pp. 195-197.
- Gheorghe Bodea, „Memorandistul Vasile Lucaciu într-o ipostază inedită”, *Studia Theologia Catolica*, nr. 1, 1999, pp. 81-87.
- Idem, „Părintele Vasile Lucaciu într-o importantă misiune diplomatică încă necunoscută”, *Studia Theologia Catolica*, nr. 1, 1999, pp. 89-101.
- Romul Boilă, *La aniversarea de 50 ani dela Procesul Memorandului*, Sibiu: Institutul de Arte Grafice „Dacia Traiană”, 1945.
- Lucian Bretan, „Memoria lui Vasile Lucaciu, îndemn la fapte nu proslăvire prin vorbe”, *Afirmarea*, Satu Mare, anul I, nr. 4-5, iunie-iulie 1936, pp. 51-53.
- Idem, „De Sfânta Maria Mică la Șișești – Omagiu lui Vasile Lucaciu – Anul 1937”, *Afirmarea*, anul II, nr. 12, decembrie 1937, pp. 124-127.
- Dimitrie Braharu, *Chestiunea română în Italia în timpul Memorandului*, Sibiu, 1942.
- Eugen Brote, *Chestiunea română în Transilvania și Ungaria: Un memoriu politic*, București, 1895.
- Elie Bufnea, „Formațiunile de voluntari”, *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, volumul I, București: Cultura Națională, 1929, pp. 119-141.
- P. G. Cantilli, *Les Roumains de Transylvanie*, Paris: Imprimerie G. Pelluard, 1894.
- Viorel Câmpean, „Familia Lucaciu, contribuții documentare”, *Eroii Neamului*, anul IV, nr. IV, decembrie 2012, pp. 14-16.
- Ion Cârja, Daniel Sularea, *Episcopul Ioan Szabó și Sfântul Scaun. Corespondență (1874-1910)*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2007.
- Cecilia Cârja, *Românii greco-catolici și Episcopia de Hajdúdorogh (1912). Contribuții documentare*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2009.
- Alexandru Cistelecan, „Fratele Constantin”, *Mesagerul Sfântului Anton*, anul XXVIII, nr. 169, noiembrie-decembrie 2021, pp. 26-27.
- Viorel Ciubotă, „Rolul lui dr. Vasile Lucaciu în organizarea și desfășurarea protestelor împotriva episcopiei greco-catolice maghiare de la Hajdúdorog”, *Eroii Neamului*, anul IV, nr. IV, decembrie 2012, pp. 12-13.
- Marta Cordea, „Asociații și reuniuni de femei din Nord-Vestul țării cu rol în emanciparea națională (I)”, *Studii și Comunicări*, nr. XXXIV/II, 2018, pp. 77-83.
- Ion Corneanu, Vasile Moiş, *Părintele dr. Vasile Lucaciu, un apostol al Neamului Românesc*,

Procesul penal intentat de autoritățile ungurești părintelui dr. Vasile Lucaciu la Tribunalul regal din Satu Mare, 8 iulie 1889, Satu Mare: Editura „Solstițiu”, 1999.

Ioan Costin, *Mora din Șișești*, Baia Mare: Editura autorului, 1894.

Olga Crușevan, „O scrisoare a Țarului Alexandru III către împăratul Francisc Iosif privitoare la procesul Memorandului”, *Luceafărul*, Sibiu, serie nouă, anul IV, nr. 7, septembrie 1944, p. 243.

Al. Dima, „Întru amintirea «Memorandului». Conferință populară”, *Transilvania*, anul 65, nr. 2, martie-aprilie 1934, pp. 98-103.

Discursul Părintelui Dr. Vasile Lucaciu rostit în Odoreu (Cotul Sătmăruului), în 2 sept. a.c. în cauza Episcopiei de Hajdu-Dorog, Arad: Tipografia Concordia, 1912.

Ioana Dragotă, *Revista Catolică a lui Vasile Lucaciu*, Baia Mare: Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2006.

Idem, „Despre «Revista Catolică» a lui Vasile Lucaciu”, *Marmația*, nr. 9, tom 2, 2007, pp. 61-75.

Roberto Fava, *La question roumaine et les agents de M. Wékérlé a l'Étranger*, Paris, 1894.

Ernő Gall, „A Supplex Libellustol a Memorandum-perig”, *Korunk*, Cluj-Napoca, 1894, pp. 341-346.

Octavian Goga, *Ce e Tribuna zilelor noastre*, Arad, 1911.

Idem, „Post mortem...”, *Țara Noastră*, anul III, nr. 11, 24 decembrie 1922, pp. 340-341.

Cornel Grad, „Memorandumul și Sălajul. Scrisori și telegrame de aderență în Tribuna (1892-1894)”, *Acta Musei Porolissensis*, nr. IV, 1980, pp. 545-565.

Mihai Octavian Groza, „Proiecte privind crearea «Legiunii române din America» și propaganda în favoarea unirii Transilvaniei cu Regatul României (1917-1918)”, *Sentenția*, nr. 4, Târgu Jiu, 2013, pp. 79-91.

Eugen Hulea, „Amintiri din timpul Memorandului. Note biografice și comentariu”, *Transilvania*, anul 75, nr. 4-5 aprilie-mai 1944, pp. 279-308.

Gheorghe Iancu, „Vasile Lucaciu la Blaj (februarie 1894)”, *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, anul 9, nr. 1, 2005, pp. 323-330.

Nicolae Iorga, „Liga Culturală”, *Boabe de grâu*, anul I, nr. 8, 1930, pp. 451-456.

Idem, *Encore une fois l'évêché de Hajdu-dorogh et les droits des Roumains*, București: 1914.

Idem, *Liga Culturală*, București, 1930.

Nicolae Iosan, *Adeziunea populară la mișcarea memorandistă (1892-1895). Mărturii documentare*, București: Editura științifică, 1996.

Traian Iuga, „Aspecte ale mișcării memorandiste în județul Bistrița-Năsăud”, *Revista Bistriței*, anul VII, 1993, pp. 195-201.

*** *La question des nationalité en Hogrie, Brochure explicative du meeting tenu le 11 juillet 1896, à la salle Wagram*, Paris: Imprimerie de la Cour D'Appel, 1896.

Ion I. Lăpedatu, „Din anii Memorandului – Amintiri –”, Extras din volumul «*Omagiu Profesorului Ioan Lupaș*», București: Imprimeria Națională, 1941, pp. 3-17.

Negoiață Lăptoiu, „Monumentul elocinței: Vasile Lucaciu de Cornel Medrea”, *Satu Mare – Studii și comunicări*, nr. II, 1972, pp. 351-363.

Ioan Luca, „Vasile Lucaciu aprig luptător al unirii naționale”, *Afirmarea*, Satu Mare, anul I, nr. 4-5, iunie-iulie 1936, pp. 53-56.

Vasile Lucaciu, *Instituțiuni Filosofice*, ediție îngrijită de Vianu Mureșan, Volumele I-III, București: Editura Eikon, 2018.

Vasile Lucaciu, *Biserica S. Uniri a tuturor românilor - Schițe istorice și dare de seamă* - Baia Mare, 1892.

Idem, *Istoria lui Foșiu patriarhul Constantinopolului, urzitorul schismei grecești*, Baia Mare: Tipografia Molnar, 1892.

Constantin Lucaciu, *Biserica, Școala și Armata, factorii vieții naționale și de stat*. Studiu comparativ între România liberă și Țările române subjugate, București: Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1915.

Corneliu Mihail Lungu, coordonator, *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă (1892-1896)*, București: Arhivele Statului, 1995.

Idem, *De la Pronunțământ la Memorandum: 1868-1892: mișcarea memorandistă, expresie a luptei naționale a românilor*, București: Arhivele Statului din România, 1993.

Ioan Lupaș, „Regele Carol I și Transilvania – «Adevăratul monarh» –”, *Gând românesc*, Cluj-Napoca, anul VII, nr. 1-6, iunie 1939, p. 129 continuarea în nr. 7-9, septembrie 1939, pp. 132-148.

Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1986.

Idem, *Românii în armata Habsburgică*, București: Editura Enciclopedică, 2004.

Gheorghe Median, „Nicolae Iorga și Liga Culturală”, *Acta Musei Petrodavensis*, nr. VI-VIII, 1974-1976, pp. 207-219.

*** *Memorandul Românilor din Transilvania și Ungaria către Maiestatea Sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosfi I.*, Sibiu: Tiparul Institutului Tipografic, 1892.

*** *Memoriul studenților universitari români privitor la situația românilor din Transilvania*

și Ungaria, București: Tipografia Carol Gobl, 1891.

Radu V. Meruțiu, *Ținutul Munților Igriș și Gutâiu. Țara lui Vasile Lucaciu*, Cluj: Tipografia Cartea Românească, 1938.

Emil Micu, *Memorandul*, Brașov: Tipografia „Astra”, 1944.

Blaga Mihoc, „Vasile Lucaciu, militant pentru realizarea statului național unitar român”, *Crisia*, nr. IX, 1979, pp. 451-539.

Ionela Simona Mircea, „Album deschis din partea deținuților la Vaț în prinoarea de statu și dejudecați la Clusiu în procesul Memoransului, 1894”, *Oltenia. Studii și comunicări. Arheologie-Istorie*, vol. XXIV, 2017, pp. 272-304.

Blaga Mihoc, *Istorie și politică*, Oradea: Editura Albini, 1993.

Florin Mirgheșiu, *Vasile Stoica în SUA*, București: Editura autorului, 2000.

George Moroianu, *Les Luttés des Roumains Transylvains pour la Liberté, et l'Opinion Européenne. Épisodes et Souvenirs*, Paris: Librairie Universitaire J. Gamber, 1933.

Idem, „Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană”, *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918-1928*, vol. III, București: Cultura Națională, 1929, pp. 1397-1482.

Valeriu Moldovan, *Epoca Memorandului și a replicii 1892-1895*, Sibiu: Editura Asociațiunii „Astra”, 1944.

A.A. Mureșianu, „Documentele procesului Memorandului”, *Țara Bârsei*, anul V. nr. 6, noiembrie-decembrie 1933, pp. 487-495.

Costin I. Murgescu, *Procesul Memorandumului: Fragment ardelean. Reconstituirea romanțată a luptelor pentru Unirea din 1918*, București: Tipografia Vremea S.A, Colecția România eroică, 1940.

Gelu Neamțu, *În America pentru unirea Transilvaniei cu România*, Cluj-Napoca: S.C. Dagerom Impex S.R.L., 1997.

Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București: Fundația Regele Mihai, 1947.

Vasile Netea, Gheorghe Marinescu, *Liga Culturală și Unirea Transilvaniei cu România*, Iași: Editura Junimea, 1978

Simona Nicoară, „Instituțiile culturale și identitatea națională. Astra jubiliară: serbările de la Blaj (1911)”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XIV, nr. 1-2 (26-27), ianuarie-decembrie 2015, pp. 9-73.

Idem, „Militantismul național, social și cultural al femeilor ardeleni în secolul al XIX-lea și începutul secolului XX”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XV, nr. 1-2 (28-29), ianuarie-decembrie 2016, pp. 16-26.

Idem, „Generațiile războiului. Între politică, diplomatie și organizare militară 1877-1914”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XV, nr. 1 (30), ianuarie-iunie 2017, pp. 24-53.

Idem, „Militantismul național, social și cultural al femeilor ardeleni în secolul al XIX-lea și începutul secolului XX (II)”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XVI, nr. 1 (32), ianuarie-iunie 2018, pp. 159-182.

Idem, „Militantismul național, social și cultural al femeilor ardeleni în secolul al XIX-lea și începutul secolului XX (III)”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XVII, nr. 2 (33), iulie-decembrie 2018, pp. 127-155.

Idem, „Intelighenția ardeleană și mesianismul ei de dincolo de Carpați în secolul al XIX-lea”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XVIII, nr. 2 (35), iulie-decembrie 2019, pp. 34-71.

Idem, „Istoria elitelor, încotro? ”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XVIII, nr. 2 (35), Iulie–Decembrie 2019, pp. 5-33.

I.N. Nicolescu-Domnești, „Vasile Lucaciu și recunoașterea personalității sale de către unguri”, *Afirmarea*, Satu Mare, anul I, nr. 4-5, iunie-iulie 1936, pp. 56-57.

I. P. Pap, *Procesul Memorandului românilor din Transilvania, Acte și date*, Vol. I-II, Cluj: Editura Buletinului Justiției, 1933-1934.

G. Papp, *Voci romene contro la Diocesi di Hajdudorog*, Budapesta, 1942.

Partidul Național Român, *Ducerea Memorandului românilor din Transilvania și Ungaria la Viena. Amintiri din trecut – 1892*, Cluj: Tipografia Națională Societatea Anonimă Cluj, 1922.

Ion Papuc, „Fratele”, *Convorbiri Literare*, anul CLV, nr. 4 (316), aprilie 2022, pp. 14-16.

Ștefan Pascu, *Din răsunetul procesului memorandist în masele populare*, Sibiu: Tiparul Institutului de Arte Grafice „Dacia Traiană” S.A., 1944.

Teodor V. Păcățian, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana Ungară*. Vol. I-VIII, Sibiu: Tipografia Iosif Marschal, 1904-1915.

Gheorghe Pârja, „Constantin Lucaciu și trezirea istoriei”, *Graiul Maramureșului*, anul XXXIII, nr. 9586, miercuri 3 noiembrie 2021, p. 3.

Idem, „Biserica, Școala și Armata”, *Graiul Maramureșului*, anul XXXIII, nr. 9608, luni 29 noiembrie 2021, p. 3.

Leonard Paukerow, „Caragiale voia să scoată o revistă literară la... Budapesta”, *Almanahul Presei Române pe 1926*, Cluj, Editat de Sindicatul presei române din Ardeal și Banat, 1926, pp. 128-132.

Liviu Păiuș, „Memorandistul dr. Vasile Lucaciu și Rodna. Încercarea rodnenilor de a-l aduce preot la Rodna (Documente)”, *Arhiva Someșană*, nr. 1, seria III, 2002, pp. 183-196.

Radu Petrescu, „Brătienii Ligii Culturale”, *Argesis. Studii și Comunicări*, Seria Istorie, Tom XXI, 2012, pp. 305-316.

Grigore Ploeșteanu, „Unul dintre cei mulți – Vasile Lucaciu”, *Vatra*, anul II, nr. 20, 20 noiembrie 1972, p. 16.

Șerban Polverejan, Nicolae Cordoș, *Mișcarea Memorandistă în documente, (1885-1897)*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1973.

Ioan Aurel Pop, Gânduri despre Sătmar și despre Vasile Lucaciu, *Eroii Neamului*, anul IV, nr. 4 (13), decembrie 2012, pp. 2-4.

A. Pop, „Ardelenii în America”, *Cele Trei Crișuri*, anul XVI, nr. 708, iulie-august 1935, pp. 97-98.

Ion Aureliu Popescu, „Românii din America”, *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, București: Cultura Națională, 1929, Vol. I, pp. 623-638.

Constantin Gh. Popescu, „Spicuri din viața neînfricatului animator și luptător dr. Vasile Lucaciu”, *Afirmarea*, Satu Mare, anul I, nr. 4-5, iunie-iulie, 1936, pp. 49-51.

Alexandru Porțeanu, Rodica Porțeanu, „Partidul Național Român din Transilvania și Banat 130 de ani de la întemeierea sa”, *Acta Musei Porolissensis*, nr. XXIII-2, 2000, pp. 25-33.

*** *Programmes politiques des roumains de la Transylvanie et de la Hongrie suivis du Mémorandum adressé à l'Empereur François Ier en 1892 ainsi que des lois des nationalités des 1864 et 1868*, București: editura Ligii Culturale, 1894.

*** *Răspunsul Revistei Catolice din Baia Mare la atacurile contra Bisericii Ortodoxe*, Baia Mare, 1890.

C. Rusu, „Idei filozofice și social-politice înaintate în gândirea lui Vasile Lucaciu”, *Acta Musei Napocensis*, nr. VIII, 1971, pp. 299-310.

Măriuca Radu, „Contribuții privind legăturile Brașovului cu «Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor», Cumidava, nr. XXI, 1997, pp. 163-175.

Valeria Soroștineanu, „Raporturile dintre greco-catolici și ortodocși în arhidieceza Transilvaniei la sfârșitul secolului al XIX-lea - dimensiunea negativă”, *Identitate și alteritate 3. Studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, 2002, pp.76-84.

- Constantin Stan, Doru E. Goron, „Contribuții aduse de voluntarii români transilvăneni și bucovineni la realizarea unității naționale românești (1916-1918)”, *Acta Musei Porolissensis*, nr. 11, Zalău, 1987, pp. 331-345.
- *** *Statutele Ligei pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor*, București: Noua Tipografie „Populară”, 1893.
- Ion Stanciu, *Aliați fără Alianță. România și S.U.A. (1914-1920)*, Ediția a II-a, Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2010.
- Lothrop Stoddard, „The Roumanian Sphinx”, *The American Review of Reviews*, vol. LIII, ianuarie-iunie 1916, pp. 71-75.
- Daniel Sularea, *Viață religioasă în dieceza greco-catolică de Gherla (1878-1891). Contribuții documentare*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujană, 2008.
- Ioan I. Șerban, „Semnificația memoriului-manifest al voluntarilor români de la Darnița Kievului (13/26 aprilie 1917)”, *Annales Universitatis Apulensis*, nr. 4-5, Alba Iulia, 2000-2001, pp. 145-149.
- Simona Știger, „Mișcarea feministă din Transilvania. Constituirea și evoluția reuniunilor de femei”, *Crisia*, nr. XIX, 1989, pp. 439-454.
- Traian Șuteu, „Rostul Memorandului și rolul lui Teodor Mihali în această manifestare națională”, extras din *Anuarul Școlii Primare de Stat Nr. 1*, 1935-1936, Cluj, Tipografia Cartea Românească, 1936, pp. 3-25.
- Florentina Manuela Tăbăcilă, „Aspecte ale relațiilor româno-americane în perioada Primului Război Mondial (1916-1918)”, *Muzeul Național*, vol. XXI, București, 2009, pp. 169-176
- „Dr. Nicolaus Toth, Episcopus Diocesanus, 1876-1882”, *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum, Diocesis Eperjesiensis*, 1903, pp. 32-37.
- Pompiliu Teodor, Liviu Maior, Nicolae Bocșan, Șerban Polverejan, Doru Radosav, Toader Nicoară, *Memorandul 1892-1894, Ideologie și acțiune politică românească*, Ediția a II-a, București: Editura Progresul Românesc, 1994.
- Virgiliu Z. Teodorescu, „Odiseea monumentului din Satu Mare dedicat cinstirii memoriei luptătorului pentru unirea cu țara, dr. Vasile Lucaciu”, *Studii și comunicări*, nr. XXXIV/II, 2018, pp. 235-254.
- Barbu Theodorescu, „Date istorice din viața Ligii Culturale”, *Boabe de grâu*, anul I, nr. 8, 1930, pp. 457-463.
- Viorel Thira, „Colinde și colinda lui Vasile Lucaciu”, *Acta Musei Maramorosiensis*, nr. II, 2004, pp. 115-120.
- Lucian Turcu, „Din antecedentele înființării Episcopiei de Hajdúdorog”, *Studia*

Universitatis Babeş-Bolyai. Theologia Catholica, anul LV, nr. 3, 2010, pp. 107-120.

*** Un peuple martyr. (Les roumains de Transylvanie et de Hongrie), Genève: Imprimerie Centrale, 1919.

V.A. Urechia, *Voci latine. Dela frați la frați!* București: Stabilimentul grafic I.V. Socec, 1894.

Alexandru Vaida-Voevod, *Mangra, Tisza și Tribuna; Un mănunchiu de dovezi adunate din Tribuna*, Brașov, 1911.

Ioan Viman, „Dr. Vasile Lucaciu profesor la Liceul romano-catolic «regesc» din Satu Mare”, *Eroii Neamului*, anul VII, nr. 1 (22), martie 2015, pp. 25-27.

Adriana Zaharia, *Constantin Lucaciu – o figură istorică necunoscută*, Satu Mare: Solstițiu; Cluj-Napoca: Școala Ardeleană, 2021.

VI. Lucrări generale

*** *Actele privitoare la Urdirea și înființarea Asociațiunii Transilvane pentru literatura română, și cultura poporului român*, Sibiu: Tipografia Diecesană, 1862.

Tiron Albani, *Douăzeci de ani dela Unire. Monografie comemorativă a Unirii*, volumul I, *Cum s'a făcut Unirea*, Oradea: Institutul de Arte Grafice „Grafica”, 1938.

Zamfir C. Arbure, *Autonomia sau anexarea: Transilvania și Bucovina*, București: Tipografia Curții Regale, 1914.

Ioan Ardeleanu Senior, *Oameni din Sălaj, Momente din luptele naționale ale românilor sălăjeni*, Zalău: Așezământul tipografic Luceafărul, 1938.

George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, Vol. I-III, Sibiu: 1889-1891.

Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, *Istoria României*, București: Editura Corint, 2007.

Constantin Botoran, Olimpiu Matichescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1980.

Jancsó Benedek, *A román irredentista mozgalmak története (Istoria mișcărilor irredentiste române)* Budapesta: Bocsokay-szövetség, 1920.

Dan Berindei, Gheorghe Platon, Gheorghe Cliveti, Gheorghe Platon, *Istoria românilor*, Vol. VII, tom I., *Constituirea României moderne (1821-1878)*; București: Editura Enciclopedică, 2003.

Idem, Vol. VII, tom II. Ediția a II-a revăzută și adăugită, *De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, București: Editura Enciclopedică, 2015.

- Anders E. Blomqvist, *Economic Nationalizing in the Ethnic Borderlands of Hungary and Romania. Inclusion, Exclusion and Anihilation in Szatmar/Satu Mare 1867-1944*, Stockholm University, 2014.
- Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdan, Ioan-Aurel Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania: Secolele XIII-XIX*, Oradea: Fundația cele trei Crișuri, 1994.
- Nicolae Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1997.
- Lucian Boia, *Eugen Brode 1850-1912. Destinul frânt al unui luptător Național*, București: Editura Humanitas, 2013.
- Idem, *Primul Război Mondial: controverse, paradoxuri, reinterpretări*, București: Editura Humanitas, 2014.
- Idem, *Germanofili. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București: Editura Humanitas, 2010.
- Victor Bojor, *Canonicii Diecezei Greco-Catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla (1857-1937)*, Cluj: Imprimeria cărților funduare, 1937.
- Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania: familie, moralitate și raporturi de gen*, Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2015.
- Idem, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, 2000.
- Samu Borowsky, *Magyarország vármegyéi és városai. Szatmárnémeti*, Budapesta: Academia Maghiară de științe, 1908.
- Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920)*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1983.
- Constantin Botoran, Olimpiu Maticescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1980.
- Bogdan Bucur, *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*, București: Editura RAO, 2017.
- *** *Cartea roșie austro-ungară. Acte diplomatice și istorice ce au premers războiului 1914*, Viena, 1915.
- *** *Cestiunea Transilvaniei în Parlamentul României, Discursul domnului Titu Maiorescu, deputat și raportorul proiectului de răspuns la Mesagiul (Ședința camerei din 11 decembrie 1893)*, București: Institutul Tipografic Ioan Popa Necșa, 1894.
- Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță 1878-1914*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
- Viorel Câmpăan, *Oameni și locuri din Sătmăr*, Satu Mare: Editura Citadela, 2008.

- Idem, *Oameni și locuri din Sătmar*, Vol. IV, Satu Mare: Editura Citadela, 2020.
- Viorel Câmpean, Viorel Ciubotă, Diana Kinces, *Românii sătmăreni și Marea Unire: dicționar de personalități*, Baia Mare: Editura Surorilor Lauretane, 2018.
- Remus Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2008.
- Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Satu Mare: Editura Muzeului Județean, 2004.
- Viorel Ciubotă, *Vicariatul Național Român din Carei (1918-1919)*, Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, 1997.
- Viorel Ciubotă, Ioan Viman, Adela Dobrescu, Maria Lobonț Pușcaș, *Asociațiunea Transilvană pentru literatura română și cultura poporului român în Nord-Vestul României. Documente (1862-1947)*, Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, 2011.
- Ioan Chiorean, *Mișcarea națională română din Austro-Ungaria (1867-1918)*, Târgu Mureș: Universitatea Petru Maior, 2000.
- *** *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul Românilor de pe pământul crăiesc*, Sibiu, 1913.
- Vasile Crișan, *Aurel C. Popovici (1863-1917)*, Alba Iulia: Editura All Tip, 2008.
- *** *Discours de Mr. An. Stolojan prononcé a la chambre des députés le 10 (22) Décembre 1893*, București: Tipografia G. A. Lăzăreanu, 1894.
- Discursurile contelui Tisza (1893-1915)*, Budapesta: Tipografia Poporul Român, 1915.
- Alexandru Djuvara, *Roumains et Hongrois*, Paris: A. Pedone, 1895.
- V. Drumar, *Ardealul vorbește? Sermanul Ardeal!* București: Editura Autorului, 1916.
- Bujor Dulgău, Claudiu Porumbăcean, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare: Editura Solstițiu, 2000.
- *** *Ephemeris Dacoromana. Annuario della Scuola Romana di Roma*, I, Roma: Libreria di Scienze e Lettere, 1923.
- Henri Gadoiz, *Les roumains de Hongrie. Leur origine, leur histoire, leur etat present*, Paris: Imprimerie Chaix, 1894.
- Christine Avghi Galitzi, *A Study of Assimilation among the Roumanians in the United States*, New York: Columbia University Press, 1929.
- Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești, 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea: Editura Asociației culturale Astra, 1935.
- Idem, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902). 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*, Sibiu: Tipografia Foaia Poporului, 1928.

Jean T. Ghica, *Vers la Liberté... Les roumains de Transylvanie et de Hongrie*, 1915.

Ovidiu Ghitta, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmăr în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2001.

Constantin C. Giurăscu, *Transilvania în istoria poporului român*, București: Editura Științifică, 1967.

Octavian Goga, *Naționalism dezrobitor. Permanența ideii naționale*, ediție îngrijită de Constantin Schifirneț, București: Albatros, 1998.

Idem, *Unirea tuturor românilor*, ediție și studiu introductiv de Stelian Neagoe, București: Editura Machiavelli, 2010.

Alexandru V. Grama, *Istori'a Basericeii Romanescii unite cu Rom'a dela inceputulu crestinismului pana in dilele nostre*, Blaj: Tiparul Seminarului Arhidiecezan, 1884.

Keith Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1970.

Idem, *România 1866-1947*, București: Humanitas, 2013.

Idem, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, București: Editura Enciclopedică, 2000.

Luminița Ignat-Coman, *Imaginea de sine la românii ardeleni în perioada dualistă*, Cluj-Napoca: Argonaut, 2009.

Ștefan C. Ioan, *Cele două uniri, 1859–1918*, București: Cartea Românească, 1940.

Aurelian R. Ionașcu, *Revendicările naționale formulate în trecut de românii din Transilvania în lumina principiilor de drept*, Sibiu: Tipografia „Cartea românească din Cluj”, 1941.

Nicolae Iorga, *Lupta științifică împotriva dreptului românesc în Ardeal*, București: Editura Saeculum I. O., 2008.

Idem, *Viață românească în Ardeal*, București: Editura Saeculum I. O., 2008.

Idem, *Faptă și suferință românească în Ardeal*, București: Editura Saeculum I. O., 2008.

Idem, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

Albert Lefaiivre, *Le dualism en Autriche-Hngrie. Origine et formation du système*, Paris, 1895.

Ioan Lupaș, *Istoria unirii românilor*, București: Fundația Culturală Regală Principele Carol, 1937.

Titu Maiorescu, *Logica, cu îndreptările, adăogirile și însemnările autografe ale autorului* (Ediție îngrijită de I. Brucăr), București: Editura Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului,

1940.

Idem, *România în războiul mondial – însemnări zilnice inedite*, București: Editura Machiavelli, 1999.

Vasile Mangra, *Ierarhia și Mitropolia bisericei române din Ardeal și Ungaria*, 1908.

Vasile Meruțiu, *Situația Școalelor române din Transilvania*, București, 1906.

Emilia Șt. Milicescu, *Delavrancea, om, literat, patriot, avocat*, București: Cugetarea - Georgescu Delafars, 1940.

Viorica Moisuc, *Basarabia, Bucovina, Transilvania, Unirea 1918, Documente adnotate*, București: Editura Dip, 1996.

Gelu Neamțu, *Procese politice de presă antiromânești din epoca dualismului austro-ungar 1868-1890. Alte studii de istoria presei românești ardelene*, Cluj-Napoca: Ed. Dragoș Vodă, 2004.

Iulian Negrilă, *Ziarul „Românul” și marea Unire*, București: Editura Politică, 1988.

Petru Nemoianu, *Prima Alba-Iulie, voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara: Institutul de Arte Grafice Poporul, 1922,

Teodor Neș, *Oameni din Bihor: 1848-1918*, Oradea: Tipografia Diecezană, 1937.

Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, București: Editura Științifică, 1974.

Simona Nicoară, *Istoria și miturile. Mituri și mitologii politice moderne*, Cluj-Napoca: Editura Accent, 2009.

Ștefan Pascu, *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar 1865-1900*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1978.

Idem, *Făurirea Statului Național Unitar român*, vol. I-II, București: Ed. Academiei, 1983.

Constantin C. Pavel, *Alexandru Roman: 1826-1897*, Beiuș, 1927.

Mircea Păcurariu, *Politica Statului Ungar față de Biserica Românească din Transilvania în perioada Dualismului (1867-1918)*, Sibiu: Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986.

Marian Petcu, *Istoria jurnalismului din România în date: enciclopedie cronologică*, Iași: Polirom, 2012.

Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András (coordonatori), *Istoria Transilvaniei*, Vol. III (de la 1711 până la 1918), Ediția a II-a, Cluj-Napoca: Academia Română Centrul de Studii Transilvane; Deva: Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016.

Mirela Popa-Andrei, coordonator, *Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918)*, Dicționar, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2013.

V. Popeangă, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974.

Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu, *1918 la Români. Documentele Unirii*, Vol. I-X, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

Aurel C. Popovici, *Stat și Națiune, Statele Unite ale Austriei Mari*, București, 1939.

Idem, *Naționalism sau democrație: o critică a civilizațiunii moderne*, București: Minerva, 1910.

Idem, *Principiul de naționalitate*, București: Editura autorului, 1894.

Vlad Popovici, *Acte și documente privind elita politică românească din Transilvania (1869-1896)*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2010.

Idem, *Tribunismul (1884-1905)*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2008.

Lucian Predescu, *Barbu Delavrancea. Viața și opera*, București: Editura Cugetarea, 1929.

Șerban Rădulescu-Zoner (coordonator), Gheorghe Cliveti, Gheorghe Onișoru, Apostol Stan, Dumitru Șandru, *Istoria Partidului Național Liberal*, București: Editura BIC ALL, 2000.

Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1979.

Idem, *Conștiință și acțiune națională în satul românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1860-1867)*, Cluj-Napoca: Dacia, 1983.

*** *România și războiul european. Cu cine trebuie să mergem. Părerile Domnilor Take Ionescu, P. P. Carp, Virgil Arion, C. Stere, General Mustață, Inginer Matak, M. Rachtivan, D. Nenințescu, M. Sadoveanu, Zamfir C. Arbure și Radu Rosetti*. București: Editura Societății „Tiparul”, 1915.

Dorina N. Rusu, *Patrimoniul Academiei Române: donatori și donații: 1860-1948*, București: Editura Academiei Române, 2008.

Ion Rusu Abrudeanu, *România și războiul mondial. Contribuțiuni la studiul războiului nostru*, București: Editura Librăriei Socec&Comp, 1921.

Idem, *Păcatele Ardealului față de sufletul Vechiului Regat: Fapte, documente și facsimile*, București: Cartea Românească, 1930.

Ioan Rusu-Șirianu, *Românii din Statul Ungar*, București: Editura Autorului, 1904.

Vasile Scurtu, *Petru Bran: un luptător al trecutului românesc din Satu-Mare*, Satu-Mare: Tipografia Presa Liberă, 1939.

Romulus Seișanu, *Take Ionescu: omul, ideile și faptele sale; viața sa intimă și publică; oratorul, ziaristul, avocatul, diplomatul; opera sa pentru România Mare*, București: Editura

ziarului Universul, 1930.

Ioan Slavici, *Tribuna D-lui Dr. I. Rațiu: explicări documentare*, Orăștie: Minerva, Institut Tipografic, 1896.

Idem, *Românii din Ardeal*, București: Minerva, 1910.

Idem, *Sbuciumări politice la românii din Ungaria*, București: Minerva, 1911.

Idem, *Politica națională a României: articoli scriși de la 1871 până la 1881*, București: Editura Autorului, 1915.

Herbert Spencer, *Individul contra statului* (cu o prefață de Nae Ionescu), București: Cultura Națională, 1924.

Gustav Spiller, *Papers on inter-racial problems, communicated to the first Universal Races Congress, held at the University of London, July 26-29, 1911*, Londra: P.S. King&son; Boston: The Worlds Peace Foundation, 1911.

Dumitru Suci, *Studiu privind mișcarea națională a românilor din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca: Editura Tribuna, 2004.

Idem, *Anul 1918 în Europa centrală și răsăriteană. Ideea de Europă unită*, Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2002.

Take Ionescu, *Pentru România-Mare: Discursuri din războiu, 1915-1917*, ediția I, București, 1919.

Véghseő Tamás, Katkó Márton Áron, *Források a Magyar Görögkatolikusok történetéhez, 3. kötet: 1912–1916*, Nyíregyháza, 2019.

C. Xen, *Take Ionescu (1858-1922)*, București: Universul, 1933.

VII. Surse internet

Ioan Anițaș, „În casa Ferentiu din Satu Mare s-a reconstituit prima bibliotecă românească fondată de Petru Bran”, în *Informația Zilei*, <https://www.informatia-zilei.ro/sm/in-casa-ferentiu-din-satu-mare-s-a-reconstituit-prima-biblioteca-romaneasca-fondata-de-petru-bran/>.

Liviu Botezan, „Începutul activității politice a lui Vasile Lucaciu”, www.history-cluj.ro/istorie/anuare/2001.

Radu Botiș, „Activitatea desfășurată de către preotul Vasile Lucaciu în America în scopul realizării Marii Unități Naționale”, www.banaterre.eu/romana/biblioteca_banat/articole.

Centrul Multicultural Poesis, „Județele de Graniță și Centenarul”, în *Ministerul Culturii și Identității Naționale*, <http://centenar.gov.ro/web/galerie/judetele-de-granita-si-centenarul/>.

Ana-Maria Cheșu, „Italy and Transylvania. The Memorandum”,

<http://www.upm.ro/jrls/JRLS-08/RIs%2008%2082.pdf>.

„Decret privind promulgarea Legii pentru declararea lui Vasile Lucaciu «Erou al Națiunii Române» (PL-x 677/05.11.2018)”, în *Președintele României*,

<https://www.presidency.ro/ro/media/comunicate-de-presa/decrete-semnate-de-presedintele-romaniei-klaus-iohannis1649143021>.

Sorin Lavric, „Scrisul etimologic”, în *România literară*, http://www.romlit.ro/scrisul_etimologic.

Dr. Gelu Neamțu, Dr. Șerban Polverejan Dr. Nicolae Cordoș, Dr. Liviu Maior, *Mișcarea memorandistă*, <http://www.taraiancului.ro/data/fotografii/biblioteca/GeluNeamtuMiscareaMemorandista.pdf>.

Vasile Nechita, „Miercuri a avut loc cea mai mare manifestare culturală din ultimii ani din Satu Mare”, *Informația Zilei*, <http://www.informatia-zilei.ro/sm/miercuri-a-avut-loc-cea-mai-mare-manifestare-culturala-din-ultimii-ani/>.

Mihai Sălceanu, „Vasile Lucaciu – «Erou al Națiunii române», votat în Camera Deputaților”, în *Informația Zilei*, <https://www.informatia-zilei.ro/sm/vasile-lucaciu-erou-al-natiunii-romane-votat-in-camera-deputatilor/>.

Veronica Turcuș, „Din istoricul fondării școlii române din Roma: tratativele pentru obținerea complexului abațial cistercian Santa Susanna (1920-1923)”, www.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2009/07.

Adriana Zaharia, „Satu Mare, 1-2 mai 1872: un moment crucial pentru cultura română”, în *Informația Zilei*, <https://www.informatia-zilei.ro/sm/satu-mare-1-2-mai-1872-un-moment-crucial-pentru-cultura-romana/>.

Adriana Zaharia, „O statuie necunoscută a lui Vasile Lucaciu realizată de Aurel Popp”, *Informația Zilei*, <http://www.informatia-zilei.ro/sm/o-statuie-necunoscuta-a-lui-vasile-lucaciu-realizata-de-aurel-popp/#more-201558>.

Adriana Zaharia, „Documentar Vasile Lucaciu”, în *Informația TV*, <https://www.informatiatv.ro/documentar-vasile-lucaciu/>.